

sok idején következetesen vállalta a munkásosztály szolgálatát. Eszmei hűsége, forradalmi szemléletű népiessége harcos humanitása,

internacionalizmusa, és minden vonatkozású merész újratörése, a szocialista irodalom máig élő öröksége.

Krajkó András

LEVELEK HATVANY LAJOSHOZ

Válogatta, szerkesztette: Hatvany Lajosné. Az előszót írta: Nagy Péter. Hatvany Lajos kommentárjait kiegészítő jegyzetekkel Belia György látta el. Bp. 1967. Szépirodalmi K. 717 1. 16 t.

Mind a közelmúlt magyar (és egyetemes) irodalmának kutatói, mind az e korszak iránt behatóbban érdeklődő irodalombarátok részéről megkülönböztetett figyelmet érdemel az a testes kiadvány, amely Hatvany Lajos tabuláriumának 534 darabját tartalmazza, s amelyet fakszimilék és fényképfelvételek sora illusztrál.

A század első fele nagy műveltségű és nagy tehetségű literátorához írott levelek között legjelentősebbek (és legszámosabbak) azok, amelyek a *Nyugat* első nemzedéke tagjainak (Ignotus, Ady, Fenyő Miksa, Krúdy, Kafka, Karinthy, Tóth Árpád, Lengyel Menyhért stb.), valamint Thomas Mann-nak, Gerhart Hauptmann-nak és Romain Rollandnak kezétől származnak, — de igen becsek a *Nyugat* körén kívüli íróknak, költőknek, kritikusoknak (Gyulai, Palágyi Lajos, Bródy, Molnár Ferenc, Csathó, Hunyadi Sándor, Harsányi Zsolt), a két világháború között porondra lépett fiatal generáció képviselőinek (Fodor József, Gaál Gábor, József Attila, Radnóti, Remenyik Zsigmond, Weöres stb.), a Hatvanyval közelebbi kapcsolatban állott festőknek, szobrászoknak, művészettörténészeknek (Rippl-Rónai, Bokros Birman, Fülep Lajos, Meller Simon), közéleti embereknek (Károlyi Mihály, Vámbéry Rusztem, Garami, Bajcsy-Zsilinszky) és kiváló előadóművészeknek (Jászai Mari, Beregi Oszkár, Somlyay Artúr) levelei is.

Adynak Hatvanyhoz szóló leveleivel (s kettejük kapcsolatával) e recenzió nem kíván foglalkozni, hiszen e levélcsoport már a 20-ás években (s azóta több ízben is) napvilágot látott, s az Ady—Hatvany-viszonynak is meglehetősen bőséges az irodalma. A magunk részéről egyetértünk Varga Józseffel, aki szerint „legfontosabb, legvallomásosabb leveleit Hatvanynak írta Ady; ezekben szólt a *Nyugatról* s általában az új irodalmi mozgalomról, alkotói gondjairól, lelki és egészségi állapotáról; a Hatvanyhoz írott leveleiből tudunk a háború alatti viszonyú gyöttrődéséről is. Hatvany és Ady levelezésében sok szó esett a modern irodalom táborán belüli problémákról: innen kapunk képet például az Ady pillanatnyi megingását tükröző duk-duk história hatásáról Ady baráti körében...

Az általános érdekű problémák mellett megkapóan szép vallomásokat találunk a levelekben egymás iránti érzelmeikről.” (Varga J.: Ady Endre. Magvető k., Bp., 1966. 530—531) — Az Adyval foglalkozó, novum-számba menő levelek sorából kiemelkedik Vészi Margit (282. sz.), amely a költőnek Varsányban, Vésziéknél tett látogatásaira s Adynak Lédáról és Csinszkaról tett kijelentéseire emlékszik vissza. Vészi Margit e leveléből azt is megtudjuk, hogy *A fekete zongora* című nevezetes Ady-vers első verziójának „A fekete hegedű” volt a címe. Pavlu Bogdán prágai szerkesztőnek 1909-ben kelt sorai (57. sz. levél) sem érdektelenek; kitűnik belőlük, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia nem magyar népeinek haladó entellektüeljei már viszonylag korán felismerték Ady munkásságának jelentőségét.

A pénzarisztokrata családból származó Hatvany Lajos „örökölt vagyonát túlnyomórészt nyomorgó művészek megsegítésére áldozta” — írja a kötet előszavában Nagy Péter. Somlyó Zoltánnak, Karinthynek, Szép Ernőnek s másoknak pénzt kérő leveleiből a Ferenc József-i és a Horthy Miklós-i korszakban működött írók legtöbbjének megalázó filléres gondjai, az alkotói energiákat, a teremtő kedvet szétforgácsoló-megbénító, nyomasztó egzisztenciális körülményei tárulnak eléink. (256., 304., 313., 376., 389., 397., 398., 429., 433. stb. számú levelek.)

Több levélíró viszont — nemes és önzetlen gesztussal — nem önmaga számára, hanem írotársak, barátok számára kér támogatást Hatvanytól: Tóth Árpád Lékai János fiatal író (aki később Tisza István ellen kísérelt meg merényletet, majd a kommunista mozgalom tevékeny harcosa és a magyar proletárirodalom egyik úttörő munkása lett), Czobél Béla festőművész Tamkó Siraó Károly ifjú költőt ajánlja Hatvany figyelmébe, Franz Werfel pedig Robert Klopstock orvos érdekében kéri Hatvany közbenjárását. (Klopstock neves tudósebész volt, Franz Kafka barátja, aki *A per* és *A kastély* írója számára lefordította németre Ady több versét.)

A levelek némelyike íróik világnézetéről, politikai-etikai arculatáról vall; valóságos kis önportrék ezek. Károlyi Mihály egyik, 1917-ből való levelében például ezt olvassuk:

„Nemcsak egy új Magyarország, de egy új világ kell nekem.” (229. sz. levél.) Rendkívül lényeges Romain Rolland 1921-es, terjedelmes levele, amelyben a Jean-Cristophe szerzője kijelenti, hogy „megmaradt szabad individualistának, s szemben áll mindenféle diktatúrával és mindenféle erőszakkal”, mégis rokonszenvvel viseltetik a bolsevizmus, e „nagy társadalmi mozgalom” iránt, „amely forrongva tör előre szerte a világon”. (266. sz. levél.) Remenyik Zsigmond 1940 korához, New York Cityben írott levelében így jellemzi önmagát: „Jó és igaz magyar vagyok, jó és igaz polgár, a polgári és emberi humanizmus katonája... Nem vagyok más és nem is akarok más lenni... Adja Isten, hogy láthassalak hamarosan, egy jobb, engedelmesebb és méltóbb világban.” (493. sz. levél.)

A közreadott levelek zöme — természetesen — irodalmi problémákkal foglalkozik. A *Nyugat* nagyerdemű főszerkesztőjének, Ignotusnak biztos ítéletességéről és esztétikai fogékonyságáról újabb bizonyítékokat szolgáltat e kötet; Ignotus már 1909-ben így vélekedett Móriczról: „Kitűnő írónak indul, aki némely dolgokban túltesz majd Mikszáthon. Olyan érzékiség lobog sorai közt, amitől összefut a nyál a Szilágyi Géza szájában.” (65. sz. levél.) A *Nyugat* másik jeles kritikusa, Schöpflin Aladár 1920-ban e tömör, találó jellemzést küldi az akkor Bécs mellett — Lainz-ban — élő Hatvanyinak a forradalmak leverése utáni idők Babitsáról: „Az ő helyzete egyébként most tűrhető. Érték kellemtlenségek, mint a Petőfi Társaságból való kizárás, tanári nyugdíjának megvonása stb., de ezek inkább érzékenységet sértettek... Meglehetősen nyugodtan éli a maga szokott életét, csak időnkint vesz rajta erőt az idegesség; ilyenkor persze az egész ember olyan, mint egy kitakart seb, minden bántja és sérti. Ez azonban már így lesz, amíg él.” (263. sz. levél.)

Az anyagot szeretettel és hozzáértéssel összeállító Hatvanyiné Somogyi Jolán — nagyon helyesen — néhány, a *Nyugat* irodalmi forradalma ellen háborgó levelet is felvett a gyűjteménybe. Dr. Okolicsányi László, Heves megye alispánja a Hatvany által küldött előfizetési felhívásra azt válaszolja, hogy „nem kívánja támogatni a *Nyugat*-ot”, mert „irtózik attól az iránytól, amelyet a *Nyugat* képvisel”. (91. sz. levél.) Gróf Dessewffy Emilné avval az indokolással küldi vissza a *Nyugat* mutatványpéldányait, hogy azokban sok a „durvaság” és „a beteges hajlamot favorizáló erotikum”, s bár ő „előítéletmentes”, mégis „szégyellte az asztalán tartani” a folyó-

irat füzeteit. (124. sz. levél.) E konzervatív-prűd, korlátolt megnyilatkozások beszédes kordokumentumok, csakúgy, mint az a levél (112. sz.), amelyben Szüllő Géza bejelenti a *Nyugat* igazgatósági tagságáról való lemondását, minthogy „huzamosabb idő óta nem tudja magát identifikálni a *Nyugat*-tal”, amelyben „újabbban olyan cikkeket jelennek meg, amelyeknek az ízléshez semmi közük.”

A levelek jórészt még maga Hatvany Lajos kommentálta, az ő megjegyzéseit azután Harsányi Gréte, Kerényi Károly professzor, Krúdy Zsuzsa s főként: Belia György egészítette ki. A jegyzetek gondosak, némely esetben azonban a felvilágosítások túl szűkszavúak, egyes levelek mellől pedig teljesen hiányzik a magyarázat. A 197. sz. levélben — amelyet egy bizonyos Anthony Singer írt — többször szó esik „Max Schmidt úr”-ról; a jegyzetek azonban sem Singer, sem Schmidt kiléte felől nem nyújtanak semminő tájékoztatást. A 296. sz. levél jegyzete azt közli, hogy a Vörösmarty Akadémia újjáalakításából „nem lett semmi”. 1926. június 14-én azonban a Vörösmarty Akadémia megtartotta újjáalakuló közgyűlését a Margitszigeten; ezen megvitatták és elfogadták a Füst Milán ügyész által előterjesztett alapszabály-tervezetet, s betöltötték az elhunyt tagok (Ady, Bródy, Gárdonyi, Kaffka és Kiss József) helyét. A Vörösmarty Akadémia tehát újjászerveződött, — igaz, hogy további tevékenységet nem fejtett ki. A 265. sz. levél jegyzetéből az angolszász-magyar irodalmi kapcsolatok egy igen érdekes (és kevésbé ismert) mozzanatáról szerzünk tudomást, — arról tudniillik, hogy a jelenkor egyik legnagyobb költője: Ezra Pound *Cantos* című ciklusának egyik darabja — Hatvanyról szól. (Egyébként a Szerb Antal által is nagyra becsült Ludwig Lewisoh amerikai író és irodalomtörténész egyik regényhőseinek is Hatvany Lajos volt a modellje.)

Az elmondottakból talán kiviláglott, hogy a *Levelek Hatvany Lajoshoz* című gyűjtemény fontos tudományos forrásmunka, kor- és irodalomtörténeti adalékok gazdag tárháza; ezenkívül azonban egy — a magyar irodalom és művészet szolgálatában eltöltött — hosszú és eredményes élet monumentuma is. Maradandó emlékműve ez a szép kötet „egy igaz embernek, igaz tudósnak, igaz művésznek” (Horváth Zoltán), aki „szívét s agyát új hangoknak tárta ki” (Somlyó Zoltán), aki „az emberiségnek és a toleranciának volt az elkötelezettje” (Franz Theodor Csokor) és aki „hivatott vezérlője volt egy irodalmi megújulásnak” (Ady).

Dévényi Iván